

BEN OKRI, CULTUREEL ACTIVIST

‘MOEDELOOSHEID IS EEN LUXE’

Sinds hij als kind tijdens de Biafra-oorlog de dood in de ogen heeft gekeken, is Ben Okri wakker geschud. De Booker Prize-winnaar pleit luider dan ooit voor een bewustwording op collectief niveau. ‘Iedereen moet omgaan met zijn medeplichtigheid aan de geschiedenis. Maar dat is net een gouden kans.’

Katrien Steyaert, foto's Fred Debrock

Josse De Pauw strompelt op zijn houten been naar de voorsteven van het schip. Ooit eiste zijn personage, kapitein Ahab, daar zijn plaats op, vandaag is de man nog een schim van wie hij was. Zijn baard is grijs en warrig, zijn jasje versleten. Als hij praat, klinkt hij tandeloos of dronken door de grog. Wat een contrast met Nobulumko Mngxekeza, de Zuid-Afrikaanse sopraan die de rol van Queequeg vertolkt. Zij is als harpoenier ingehuurd en moet zich schikken naar het gezag van haar zwalpende meester, maar ze deinst er niet voor terug Ahabs allesverterende honger naar wraak – op de witte walvis die hem zijn been kostte – te doorprikken. Nu eens doet ze dat in het Engels, dan weer in het Xhosa. Het is een maandagmiddag, nog voor het

nieuwe coronavirus de wereld in zijn greep heeft, en Ben Okri (61) woont bij LOD muziektheater in Gent de laatste repetitie bij van *Moby Dick, at last Queequeg speaks*, een bewerking van Herman Melvilles klassieker door de Ghanees-Belgische regisseur Gorges Ocloo. Voor Ocloo, een rijzende ster in de Vlaamse theaterwereld, zijn de twee hoofdpersonages als Europa en zijn oude kolonies: een demente grijsaard die zich vastklampt aan een vergane wereld, en diens verpleegster die haar stem opeist. Op Melvilles schip hebben Ahab en Queequeg nooit een woord gewisseld, maar nu communiceren ze wel, in de buik van de walvis.

‘Gorges wist het misschien niet op voorhand, maar ik ben een van de meest enthousiaste lezers van *Moby Dick*’, vertelt Ben Okri na de repetitie. De Nigeriaans-Britse auteur schreef op verzoek van Ocloo het libretto voor de jazzy opera. Sinds zijn Booker Prize voor *The famished road* – met 32 jaar was hij de jongste winnaar ooit – geldt Okri als een van de belangrijkste Afrikaanse stemmen. Hij schreef veelgeprezen romans, gedichten en essays, werd opgenomen in de Order of the British Empire en had onderonsjes met Toni Morrison en Salman Rushdie. Bill Clinton citeerde bij zijn eerste bezoek aan Afrika uitvoerig uit Okri's bekroonde roman, die Radiohead inspireerde voor het nummer 'Street spirit'.

'We geven Queequeg een sterke stem', vertelt Okri. 'Dat heeft niemand ons voorgedaan. In het origineel is Queequeg een prins, in ons verhaal is ze een vrouw. En voor het eerst zegt ze tegen Ahab: "Ik zit ook op dit schip, dus ik heb het recht om te weten waar je ons naartoe brengt." Wat zou er gebeuren mocht elk individu vandaag de machthebbers op hun verantwoordelijkheid wijzen? Zouden we dan ook met z'n allen op de klippen varen, zoals we nu dreigen te doen?'

Blijven meesterwerken als 'Moby Dick' antwoorden bieden op de vragen die nieuwe tijden opwerpen?

'Behalve 50.000 andere thema's belicht *Moby Dick* de relatie tussen Europa en zijn kolonies, en bij uitbreiding die tussen westerse en niet-westerse culturen. Herhalen dat die relatie problematisch is, vind ik te vanzelfsprekend. Kijk naar de doden in de Middellandse Zee, naar het beleid van Europese landen daarover, naar de Brexit en sommige van zijn voedingsbodems, naar de ondervertegenwoordiging van migranten in overheden en de media, en er is geen twijfel mogelijk: institutioneel racisme is overal aanwezig.'

Ruim een jaar geleden wees een VN-onderzoekscommissie België op dat probleem in verband met mensen van Afrikaanse afkomst.

'Eender wie moeite doet om goed te observeren, ziet het probleem. Maar mij gaat het er niet om dat racisme uit te schreeuwen of te roepen dat Europa de grootste moeite heeft om met zijn geschiedenis om te gaan. Wat mij interesseert, is de morele, filosofische, economische en spirituele kansen die Europa laat liggen. Ik bedoel: je kunt over het verleden discussiëren tot je blauw ziet, maar je kunt het niet veranderen. Wat we wel kunnen, is onszelf opvoeden en zien hoe we kunnen groeien. We zijn allemaal medeplichtig, maar dat hoeft geen last te zijn. Het is net een gouden kans voor elk van ons om moediger en menselijker te worden. Als we onder ogen zien wat we hebben gedaan en waar dat ons heeft gebracht, zullen we eindelijk echt vooruitgang boeken.'

Hoe ziet u de rol van politici en overheden?

'Als het beleid de immigrant blijft voorstellen als iemand voor wie je bang moet zijn, dan zullen mensen ervoor blijven terugdein-

zen of er argumenten tegen blijven verzinnen. Met spirituele en intellectuele moed kun je burgers leren hoe ze vanuit hun verleden verder kunnen gaan. "Deze feiten hebben we op ons geweten, maar achteraf hebben we ook dit en dat geprobeerd, en van daaruit kunnen we vooruit" – je hoort het vandaag veel te weinig.'

Er zijn toch oprechte pogingen tot dekolonisering? Vlaamse universiteiten besteden er aandacht aan, of richten verplichte vakken rond interculturaliteit in.

'Maar het is allemaal zo schuchter. In Groot-Brittannië verschenen pas vorig jaar de eerste mainstream geschiedenisboeken over de Europese aanwezigheid in Afrika.'

Kunnen excuses aan ex-kolonies soelaas bieden?

'Als je iemands moeder een kogel door het hoofd jaagt en je daarna excuseert, wat heeft dat dan voor zin? We moeten veel verder gaan dan het symbool. *Awareness*, waarheid, onderwijs, dat hebben we nodig. Als je je geëxcuseerd hebt, hoef je de waarheid nog niet door te geven aan volgende generaties. Ik neem hier de rol van psycholoog van de geschiedenis op, maar ik moet. Het is een deel van wat de romanschrijver doet.'

De kunstenaar als therapeut voor de samenleving?

'Inderdaad. We moeten aanvaarden dat het hoogst ongemakkelijk is om op ons verleden

terug te kijken, maar als we het niet doen, begint de wonde te etteren en veranderen we zachtjesaan in monsters.'

'Als culturen respectvol met elkaar willen omgaan, moeten we onze notie van beschaving herdefiniëren. Het begint met onze waarden in vraag te stellen. Waarom begint de westerse beschavingsgeschiedenis bij de Grieken, terwijl de Babyloniërs ons al zoveel gegeven hadden? Waarom meten we beschaving alleen af aan de skyline die we gebouwd hebben of de vliegtuigen die we uitgevonden hebben? Het Westen is geobsedeerd door alles wat tastbaar is. Daarom is Melvilles walvis zo'n geweldig beeld voor de fatale fout in het hart van de kapitalistische visie. C.L.R. James, de grote filosoof uit Trinidad en Tobago, zei ooit dat hij zijn socialisme ontdekte tijdens het lezen van *Moby Dick*.'

Voor Ocloo staat Ahab onder andere voor de 1 procent rijksten met hun niet-aflatende honger naar meer.

'Dat is een mogelijke interpretatie. Voor mij gaat het ook om de obsessie met jezelf, met waarde en met macht. In die zin vind ik Queequeg een extreem interessant personage. Ze is een verlossende figuur dankzij haar vermogen om de zaken te doorzien. Niet dat ik al het gewicht op de schouders van minderheidsstemmen wil leggen. De verantwoordelijkheid ligt bij de grote meerderheid van ons, die zich tussen de Queequegs en de Ahabs bevindt. We vergeten al te vaak dat we de wereld mee kunnen vormgeven, door te stemmen, maar ook door veel van wat we vanzelfsprekend vinden te bevragen. Ware beschaving heeft niet alleen te maken met uitvindingen of economische successen, maar minstens evenveel met hoe mensen erin worden opgevoed, onderwezen en berecht. Het gaat om hoe gelukkig kinderen zijn, hoe voor ouderen wordt gezorgd, hoe de voorouders en ongeborenen worden geëerd.'

Dat laatste is belangrijk in Nigeria, waar u een deel van uw jeugd doorbracht.

'Zeker, maar het geldt voor alle ware, oude beschavingen. Die gaan veel breder dan de traditionele, westerse kijk, waarin het makkelijker is om anderen onrechtvaardig te behandelen. Toen de Europeanen naar Afrika en India trokken om grondstoffen en suiker te halen, deden ze dat onder het mom van beschaving brengen. Maar de Indiërs had-

---

'Waarom meten we beschaving alleen af aan de skyline die we gebouwd hebben of de vliegtuigen die we uitgevonden hebben? Het Westen is zo geobsedeerd door alles wat tastbaar is'

Een scènebeeld uit 'Moby Dick, at last Queequeg speaks'. Ben Okri: 'In kunst mag de bom afgaan.'

den al tempels gebouwd toen de Europeanen nog in raffia gekleed gingen.'

U kaart ook aan hoe kolonisators in Afrika hele bossen omhakten voor hun idee van akkerbouw.

'Zo werkten ze ontbossing in de hand. Is dat dan zo beschaafd? Zolang we dat concept van beschaving niet ontmantelen en we het blijven verankeren in de hoofden van onze kinderen, maken we van de volgende generaties ook stilletjesaan monsters.'

DE WERELD, EEN SCHIP

Ben Okri's vader was Urhobo, zijn moeder Igbo, twee etnische groepen in Nigeria die tegenover elkaar kwamen te staan in de burgeroorlog die het centrale gezag tussen 1967 en 1970 uitvocht met de opstandige regio Biafra. Miljoenen Oost-Nigerianen kwamen daarbij om het leven. Na een kort

---

'Het symbool volstaat niet. Als je iemands moeder een kogel door het hoofd jaagt en je daarna excuseert, wat heeft dat dan voor zin?'

verblijf in Engeland, waar vader Okri rechten studeerde, was de familie in 1966 naar Nigeria teruggekeerd. Toen kort daarna de oorlog uitbrak, zat Ben Okri op een afgelegen kostschool. Alle andere leerlingen en de jezuïtische leerkrachten waren al vertrokken, toen zijn moeder hem op gevaar van eigen leven kwam halen.

'Op de terugweg zagen we hoe mensen uit bussen gesleurd en doodgeschoten werden', vertelde hij daarover aan *The Guardian*. 'Ik ging er ook bijna aan, omdat ik de taal van mijn vader niet sprak. Tot ik me een van de oudste woorden herinnerde, het woord voor "shit". Dat heeft me gered. Ik was zeven en keek de dood in de ogen. Dat heeft me wakker geschud, omdat ik van jongs af doordrongen ben van de eindigheid van het leven.'

De terugkeer van Engeland naar

**'In Groot-Britannië
verschenen pas
vorig jaar de eerste
mainstream
geschiedenisboeken
over de Europese
aanwezigheid in
Afrika'**

Nigeria deed u beseffen dat er niet één cultuur is die de absolute kijk op de wereld heeft, zei u deze zomer op het Louisiana Literature Festival.

'Als je op meerdere plekken woont, krijg je wantrouwen tegenover dominante wereldbeelden. Misschien zijn ze allemaal wel waar, misschien is geen ervan waar. Dat inzicht werkt bevrijdend. Maar dat idee van meerdere werkelijkheden had ik al dankzij de verhalen over geesten die mijn moeder me vertelde. Die waren zo betoverend dat ik nog altijd nadenk over hun betekenis. Als je zo'n verhaal hoort, zijn de mogelijkheden van de wereld plots een pak ruimer.'

In 2016 hield u een TED-talk over het belang van verhalen.

'Literatuur kan ons systeem subtiel veranderen. Door compassie, twijfel of speelsheid binnen te brengen, kan een boek, maar evengoed een voorstelling of een muziekstuk onze ideeën lichtjes doen kantelen. Zo hoop ik dat het publiek van *Moby Dick* voelt dat we allemaal op een schip zitten – een metafoor voor een familie, bedrijf, natie of de hele samenleving – en dat we allemaal vragen moeten durven te stellen zoals Queequeg.'

Schrijft u daarom in uw recentste roman 'The freedom artist' dat we dezer dagen misschien in een storm van waarheid of van revelatie zitten?

'Precies. In die roman kaart ik onder andere aan wat er gebeurt als boeken sterven. De bezuinigingen in Groot-Britannië hebben

'Kracht wordt overschat. Het gaat om visie en verbeelding.'

de laatste tien jaar tientallen bibliotheken en minstens 250.000 boeken verdwijnen. In het licht van de toekomst waarop we afstevenden, is lezen cruciaal. Want hoe minder mensen dat doen, hoe minder mensen hun eigen authentieke waarheden construeren, hoe meer mensen dus die gemakkelijker te manipuleren zijn.'

NIEUWE TIRANNIE

De man met de onafscheidelijke baret heeft de bevoegdheid van een goeroe. Hij zet zijn worden kracht bij met brede gebaren, door met zijn knokkels op het tafelblad te roffelen of zijn blik te laten vonken. Hoe verder de namiddag vordert, hoe hoger het vuur van de culturele activist – zoals hij zichzelf noemt – oplaait.

'De mensheid is op weg naar een zeer, zeer gevaarlijke plek, maar kunst kan ons helpen', vindt hij. 'Je kunt leren van wijze figuren, maar ook van hun tegenhangers. Iemand als Ahab kun je grondig bestuderen, zodat je weet op wie je niet moet stemmen. Melvilles Ahab is heel charismatisch, hij begrijpt heel goed hij hoe hij aan de macht kan komen, maar hij is een perfecte blauwdruk voor iemand als Hitler of Pol Pot.'

Hij verzinkt even in gedachten. 'Ik denk dat ik net een nieuw idee voor een essay kreeg: we moeten tirannie herdefiniëren.'

Hoezo?

'Tirannie is niet langer van de dramatische, overduidelijke soort met één leider aan het roer en waarbij alles in het teken van diens

macht staat. Het is veel subtieler. Er zijn nog regimes zoals dat van Orbán in Hongarije, maar er zijn ook veel slinkere politici die alsmaar minder ruimte laten voor echt debat en afwijkende meningen. Dat is minstens even gevaarlijk.'

Hebt u het daarom in uw Moby Dick-epiloog over Theo Dick, Jambon Dick, Di Rupo Dick?

'In het beste geval ontkrachten kunstenaars de illusie van macht, glamour of nationale fabels. "Make Belgium great again?" Ho maar! In de Brexitcampagne is de taal misbruikt. "Take Britain back!" *Back from where?* Het is een vorm van valse nostalgie, alsof er vroeger geen migranten waren. Van de Romeinen en de Saksen tot de Vikingen: Groot-Brittannië is gevormd door lagen en lagen van immigratie. Wij zijn de homo migraticus. Door te verhuizen hebben we onszelf gered van hongersnoden en andere penibele omstandigheden.'

De waarheid is in deze tijden van fake news weleens problematisch.

'Helemaal niet. We weten perfect wat er met de Mau Mau in Kenia is gebeurd (*de guerrillabeweging van wie de sympathisanten in de jaren 50 door de Britse overheersers gemarteld en gedood zijn, red.*). We kennen allemaal het Bloedbad van Amritsar (*waarbij het Britse regime in 1919 het vuur opende op ongewapende burgers, red.*). Daar verandert geen Trump iets aan. Het zijn feiten, die we moeten erkennen en onderwijzen zodat iedereen ziet hoe meervoudig de realiteit is, zodat je kunt zeggen: "Kolonialisme was slecht, maar ..."

Ja?

'Die "maar" moet je zelf aanvullen, dat is het begin van zelf vooruitkomen met de geschiedenis.'

BLIJVEN VERLEIDEN

Recensenten omschreven Ben Okri als een duivelskunstenaar, die ons een bezielde wereld voortovert en zijn grillige verhalen laat drijven op ongebreidelde verbeeldingskracht. Het is precies die grilligheid die in volle hevigheid mag bestaan in kunst, zegt hij. 'Het is geen plek waar we de bom moeten ontmantelen. Nee, in kunst mag de bom afgaan. Daar mogen de waarheden, de vragen en de maren van de menselijke staat exploderen.'

Wordt hij dan nooit eens moedeloos, zoals velen van ons, bij de dreiging van de kli-

maatcrisis of het groeiende cynisme? 'Sorry, maar moedeloosheid is een luxe', zegt hij. Hij klinkt niet onvriendelijk, wel indringend. 'Dat gevoel van machteloosheid is precies waarmee je de macht voedt. Het is precies waarmee je de mechanismen aanstuurt die je niet wilt hebben in deze wereld.'

Het is een strategie van de nieuwe tirannen?

'Ze vinden het in elk geval geweldig. Ze kunnen erop teren en het debat er verder mee kortwieken. Ik heb in mijn leven al veel zien gebeuren, mijn hart is al vaak gebroken, maar ik kroop telkens als de bliksem weer recht.'

Waar haalt u die kracht vandaan?

'Kracht wordt overschat. Heb je kracht nodig om je kinderen van de straat te grissen als er een auto recht op hen afkomt? Nee, het gaat om visie: zien dat die auto op ons afstevent en dat het onze dierbaren zijn die zullen worden overreden. Zodra je je afvraagt of dit de samenleving is waarin je je kinderen wilt opvoeden, schiet je wakker. Waarom zou je je erbij neerleggen dat ze ziekenhuizen sluiten in je stad? Nee, je moet net méér ziekenhuizen bouwen. Al dromend kun je mogelijkheden uitvinden of heruitvinden. Daarom is verbeelding zo belangrijk.'

Dat is voor veel mensen gemakkelijker gezegd dan gedaan.

'Weet je wat ik het ergste vind? Mensen van 23 die het al bijna opgegeven hebben! Dan zeg ik: oké, misschien voel je je vandaag zo, laten we er een nachtje over slapen. Goed, je wilt eens een week of een maand een break nemen, dat kan. Het belangrijkste is dat je de moed niet opgeeft. Verhalen zullen je helpen.'

Maar hoe vermijdt u dat die teksten al te pamflettair worden of vervallen in retoriek?

'O, maar ik hoop dat ik ze altijd een beetje gezoet heb. Ik geloof dat je altijd moet verleiden. Macht doet dat, waarom zou kunst dat dan niet mogen? Ik zal altijd verhalen blijven schrijven. Mijn poëtische instinct is om altijd iets te vinden, zelfs al gaan mijn vingers ervan bloeden.'

De première en tournee van 'Moby Dick, at last Queequeg speaks' (LOD) zijn gepland vanaf augustus 2020. www.lod.be

---

'Je moet altijd verleiden. Macht doet dat, waarom zou kunst dat dan niet mogen?'